

NOBLE
EDUCATION
PUBLISHER

PKP

PUBLIC
KNOWLEDGE
PROJECT

OJS

OPEN
JOURNAL
SYSTEMS

Buddho Journal

<https://so13.tci-thaijo.org/index.php/Buddho>

ISSN: 3057-1200 (ONLINE)

An Analysis of the Practices in Mahāyāna and Theravāda Buddhism

การวิเคราะห์หลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาเถรวาทและ
เถรวาท

Author & Corresponding Author*

1. Phra krupairojchayakorn Punyaphalo Jantakeeree*

พระครูไพโรจน์ชยากร ปุณฺณผโล จันทะคีรี

Affiliation:

1. Phonchai Temple Pariyatti Saman School, Thailand.

โรงเรียนปริยัติสามัญวัดโพนชัย

Email: Jantakeeree@gmail.com

Article history:

Received: 11/07/2025 Revised: 20/08/2025

Accepted: 05/09/2025 Available online: 30/09/2025

How to Cite:

Jantakeeree, P. (2025). An Analysis of the Practices in Mahāyāna and Theravāda Buddhism. *Buddho*, 4(3), 1-20.

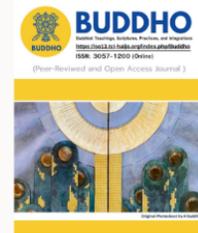

BUDDHO

Buddhist Teachings, Scriptures, Practices, and Integrations

<https://so13.tci-thaijo.org/index.php/Buddho>

ISSN: 3057-1200 (Online)

Original Reserch Articles

An Analysis of the Practices in Mahāyāna and Theravāda Buddhism

Phrakru Pairojchayakorn Punyaphalo Jantakeeree*

การวิเคราะห์หลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนามหายานและเถรวาท

พระครูไพโรจน์ชยากร ปุญญผลโล จันทะคีรี*

Abstract

This study aims to analyze and compare the practices of the two major schools of Buddhism Theravāda and Mahāyāna, focusing on their ethical goals, methods of meditation and cultivation of wisdom, interpretation of scriptures, as well as the roles of monks and laypeople. The research is qualitative in nature, employing documentary research as its main methodology. Primary sources include the Tipiṭaka, canonical texts, and academic literature related to both traditions. A selection of 20 key documents was used as the sample for in-depth content analysis. The population of the study includes relevant Buddhist texts and academic works from both schools, while the sample comprises carefully selected documents that address the core issues under investigation. A data recording form was developed as a research instrument to systematically extract key information in line with a Buddhist philosophical framework. Data analysis was conducted using content analysis, with emphasis on identifying key themes, synthesizing ideas, and comparing the philosophical approaches.

The findings indicate that although the two traditions differ in their ultimate spiritual goals Theravāda emphasizes the attainment of arahantship, whereas Mahāyāna aspires toward bodhisattvahood both are grounded in the same foundational principles of the Four Noble Truths and the Noble Eightfold Path. The differences observed in their practices and social roles reflect cultural adaptability and the diversity of interpretations within Buddhism. The study reveals that this diversity, rather than being a source of division, offers valuable opportunities for

philosophical exchange and integration. Such comparative insights can serve as a vital foundation for the creative and sustainable development of Buddhism in the contemporary global context.

Keywords: Theravāda, Mahāyāna, Practice, Buddhist Philosophy, Comparative Study

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาในสองนิกายหลัก คือ เถรวาท และ มหายาน โดยมุ่งเน้นที่การทำความเข้าใจความแตกต่างและความเหมือนของแนวทางปฏิบัติในด้านจริยธรรม สมาธิ ปัญญา การตีความพระสูตร รวมถึงบทบาทของพระสงฆ์และฆราวาส การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) จากพระไตรปิฎก คัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา และงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยคัดเลือกข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนและแนวปฏิบัติของทั้งสองนิกาย เพื่อเปรียบเทียบอย่างเป็นระบบ ประชากรในการศึกษานี้ ได้แก่ ข้อมูลทางวิชาการและคัมภีร์จากทั้งสองนิกาย ส่วนกลุ่มตัวอย่าง คือ เอกสารจำนวน 20 ชิ้น ซึ่งครอบคลุมประเด็นหลักในการศึกษา เครื่องมือในการวิจัยคือแบบบันทึกข้อมูล (Data Recording Form) ที่จัดทำขึ้นเพื่อสกัดสาระสำคัญตามกรอบวิเคราะห์เชิงพุทธปรัชญา การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยเน้นการแยกแยะหัวข้อสำคัญ การสังเคราะห์แนวคิด และการเปรียบเทียบเชิงปรัชญา

ผลการวิจัยพบว่า แม้ทั้งสองนิกายจะมีความแตกต่างในเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติ เช่น เถรวาทเน้นการบรรลุพระอรหันต์ ขณะที่มหายานเน้นการเป็นพระโพธิสัตว์ แต่แก่นแท้ของหลักคำสอนยังคงตั้งอยู่บนรากฐานเดียวกันคือ อริยสัจ 4 และ มรรคมีองค์ 8 นอกจากนี้ ความแตกต่างที่ปรากฏในรูปแบบการปฏิบัติและบทบาททางสังคมของพระสงฆ์และฆราวาส สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการปรับตัวของพระพุทธศาสนาในแต่ละบริบท ผลการวิจัยชี้ให้เห็นถึงโอกาสในการเชื่อมโยงองค์ความรู้ของทั้งสองนิกาย เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น และสามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาพุทธศาสนาในโลกยุคใหม่ได้อย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน

คำสำคัญ: เถรวาท, มหายาน, หลักปฏิบัติ, พุทธปรัชญา, การเปรียบเทียบ

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่า 2,500 ปี และนับเป็นหนึ่งในระบบความคิดที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมและสังคมของภูมิภาคเอเชียอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียตะวันออก เอเชียใต้ และเอเชียกลาง กระบวนการเผยแผ่และขยายอิทธิพลของพระพุทธศาสนาได้นำไปสู่การพัฒนานิกายต่าง ๆ ที่สะท้อนความหลากหลายในการตีความคำสอนของพระพุทธเจ้า หนึ่งในลักษณะเด่นของพุทธศาสนาคือ

ความสามารถในการปรับตัวเข้ากับบริบททางวัฒนธรรม สังคม และการเมืองของแต่ละพื้นที่ โดยสองนิกายหลักที่มีบทบาทสูงสุดทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และปัจจุบันคือ นิกายเถรวาท (Theravāda) และ นิกายมหายาน (Mahāyāna) (Gethin, 1998; Williams, 2009) แม้ทั้งสองนิกายจะมีจุดร่วมอยู่ที่รากฐานคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น อริยสัจ 4 และมรรคมีองค์ 8 แต่กลับมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในด้านปรัชญา วิธีปฏิบัติ ตลอดจนเป้าหมายของการดำเนินชีวิตทางธรรม เถรวาทมุ่งเน้นการปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อบรรลุ นิพพาน ส่วนตน อันเป็นการดับกิเลสโดยสมบูรณ์ผ่านการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา (Rahula, 1974) ขณะที่มหายานให้ความสำคัญกับการพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติให้มี กรุณาและปัญญา ควบคู่กัน โดยมีอุดมคติของ พระโพธิสัตว์ เป็นแนวทางหลัก และเปิดรับการตีความคำสอนในเชิงปรัชญาที่ลุ่มลึก เช่น แนวคิดเรื่อง สุญญตา (Śūnyatā) และ ปัญญาบารมี (Mahāprajñāpāramitā) (Conze, 1975) อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการศึกษาทางวิชาการเกี่ยวกับเถรวาทและมหายานอย่างกว้างขวางในระดับปัจเจกนิกาย แต่ ยังมีช่องว่างในการวิจัย (research gaps) อยู่มากในด้านการศึกษาเปรียบเทียบเชิงลึกที่เน้นทั้งแนวปฏิบัติทางธรรม (เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา) การตีความพระสูตร และบทบาทของทั้งพระสงฆ์และฆราวาสในบริบทของแต่ละนิกาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเชื่อมโยงข้อมูลเหล่านี้เข้ากับแนวคิดเชิงพุทธปรัชญาเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เฉพาะเจาะจงท่ามกลางความหลากหลาย ซึ่งยังไม่ปรากฏในลักษณะที่เป็นระบบมากนักในงานวิจัยร่วมสมัย

ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อ วิเคราะห์เปรียบเทียบหลักปฏิบัติของนิกายเถรวาทและมหายาน โดยมุ่งเน้นองค์ประกอบสำคัญคือ ศีล สมาธิ ปัญญา การตีความพระสูตร และบทบาทของผู้ปฏิบัติ ทั้งในระดับคณสงฆ์และฆราวาส เพื่อสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นต่อความแตกต่างและจุดร่วมของทั้งสองนิกาย ผลของการวิเคราะห์นี้คาดว่าจะช่วยส่งเสริมความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนทางพุทธปรัชญาในระดับนานาชาติ ตลอดจนสนับสนุนการพัฒนาพุทธศาสนาให้มีความสอดคล้องกับบริบทของโลกยุคใหม่อย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

ทฤษฎีอริยสัจ 4 และมรรคมีองค์ 8

หลักอริยสัจ 4 และมรรคมีองค์ 8 ถือเป็นหัวใจสำคัญของคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อการพัฒนาแนวคิดทางจริยธรรม จิตวิทยา และการปฏิบัติธรรมในทุกนิกาย ไม่ว่าจะเป็นเถรวาทหรือมหายาน โดย อริยสัจ 4 ประกอบด้วย

- 1) ทุกข์ (Dukkha) ความไม่พึงพอใจหรือความทุกข์ที่เป็นธรรมชาติของชีวิต
- 2) สมุทัย (Samudaya) เหตุแห่งทุกข์ ซึ่งคือ ตัณหา หรือความอยาก
- 3) นิโรธ (Nirodha) ความดับทุกข์ได้ โดยการดับตัณหา

4) มรรค (Magga) หนทางแห่งการดับทุกข์ ซึ่งคือ มรรคมืองค์ 8
องค์ประกอบของ มรรคมืองค์ 8 เป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ สมดุล และนำไปสู่การหลุดพ้น
ประกอบด้วย

- 1) สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ)
- 2) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ)
- 3) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)
- 4) สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ)
- 5) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)
- 6) สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ)
- 7) สัมมาสติ (สติเหมาะสม)
- 8) สัมมาสมาธิ (สมาธิเหมาะสม)

ทั้งอริยสัจ 4 และมรรคมืองค์ 8 ไม่ได้เป็นเพียงหลักคำสอนทางศาสนา แต่ยังสามารถวิเคราะห์ได้ในเชิง
โครงสร้างทางความคิดที่ครอบคลุมมิติ จิตใจ สังคม และพฤติกรรม โดยเฉพาะในแง่ของการแก้ปัญหาชีวิต การฝึก
สติ และการเข้าใจตนเอง ซึ่งยังคงมีอิทธิพลในทางปฏิบัติธรรมร่วมสมัย เช่น แนวทางการเจริญสติ (Mindfulness)
ที่แพร่หลายในยุคปัจจุบัน ในด้านของการเปรียบเทียบระหว่างนิกายเถรวาทและมหายาน แม้จะมีความแตกต่างใน
ระดับของการตีความและวิธีการปฏิบัติ เช่น การเน้นปัญญา (ในเถรวาท) กับความกรุณา (ในมหายาน) แต่ทั้งสอง
นิกายต่างยอมรับว่า อริยสัจ 4 และมรรคมืองค์ 8 คือเส้นทางหลักที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากสังสารวัฏ (Rahula,
1974) นอกจากนี้ ทฤษฎีนี้ยังเชื่อมโยงกับหลักจิตวิทยาเชิงพุทธ ที่มองเห็นการเกิดของทุกข์จาก “ความยึดติด”
(attachment) และเสนอ “การสังเกตโดยไม่ยึดติด” เป็นวิธีการดับทุกข์ ซึ่งได้รับความสนใจอย่างมากจาก
นักจิตวิทยาตะวันตกในช่วงศตวรรษที่ 20–21

แนวคิดพระโพธิสัตว์กับแนวทางอรหันต์

จุดต่างเชิงปรัชญาที่สะท้อนอุดมการณ์ของแต่ละนิกายหนึ่งในความแตกต่างเชิงปรัชญาที่สำคัญระหว่างพุทธ
ศาสนานิกายเถรวาทและมหายาน คืออุดมคติของผู้บรรลุธรรมขั้นสูง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางและอุดมการณ์
หลักของแต่ละนิกายอย่างชัดเจน โดยนิกายเถรวาทให้ความสำคัญกับอุดมคติของ พระอรหันต์ ในฐานะผู้หลุดพ้น
จากวัฏสงสารด้วยตนเองผ่านการบำเพ็ญเพียรอย่างเคร่งครัด จุดเน้นจึงอยู่ที่การหลุดพ้นเฉพาะตน โดยมีเป้าหมาย
สูงสุดคือการบรรลุนิพพาน (Williams, 2009) ในทางตรงกันข้าม พุทธศาสนามหายานเสนออุดมคติของ
พระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นผู้ตั้งปณิธานแน่วแน่ในการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นจากทุกข์
ร่วมกัน แม้จะมีศักยภาพในการบรรลุพุทธภาวะได้ในทันที พระโพธิสัตว์ยังเลือกที่จะชะลอการหลุดพ้นของตนเอง

เพื่อประโยชน์ของผู้อื่น การปฏิบัติของพระโพธิสัตว์จึงตั้งอยู่บนหลักของความกรุณา (karuṇā) และความเสียสละ (mahākaruṇā) เป็นแกนกลาง ซึ่งแตกต่างจากแนวทางเน้นปัญญาและการหลุดพ้นของตนเป็นสำคัญในนิกายเถรวาท ความแตกต่างดังกล่าวไม่เพียงเป็นข้อถกเถียงในเชิงปรัชญาเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อพัฒนาการของหลักธรรมรูปแบบการปฏิบัติ ตลอดจนโครงสร้างของชุมชนศาสนาในแต่ละนิกาย เช่น การปรากฏของบุคลาธิษฐานในมหายานที่สะท้อนคุณลักษณะของพระโพธิสัตว์ เช่น พระอวโลกิเตศวร หรือเจ้าแม่กวนอิม ซึ่งแสดงถึงการเน้นย้ำด้านเมตตากรุณาอย่างเป็นรูปธรรม ในขณะที่นิกายเถรวาทมุ่งเน้นความสงบภายในตน การบำเพ็ญศีล สมาธิ และปัญญาอย่างเป็นระบบ และการยึดมั่นในวินัยพระวินัยตามแบบแผนดั้งเดิม

แนวคิดเรื่องอรหันต์กับพระโพธิสัตว์จึงไม่ใช่เพียงความแตกต่างในเป้าหมายของการบรรลุธรรมเท่านั้น หากแต่ยังเป็นภาพสะท้อนของทิศทางทางปรัชญาและจริยศาสตร์ที่หล่อหลอมอัตลักษณ์ของพุทธศาสนาแต่ละนิกายไว้อย่างชัดเจน (Williams, 2009)

แนวคิดสุญญตา (Śūnyatā) และปรัชญาปารมิตาในพุทธศานามหายาน

แนวคิดเรื่อง สุญญตา (ภาษาสันสกฤต Śūnyatā) และหลักธรรมในกลุ่มพระสูตร ปรัชญาปารมิตา (Prajñāpāramitā) ถือเป็นแกนกลางของพุทธศานามหายาน โดยเฉพาะในแง่ของการตีความธรรมชาติของสรรพสิ่งและกระบวนการปฏิบัติภาวนาอย่างลึกซึ้ง ซึ่งนักวิชาการอย่าง Conze (1975) เห็นว่า แนวคิดดังกล่าวมิได้เป็นเพียงคำสอนทางอภิปรัชญา หากแต่เป็นการเปิดพื้นที่สำหรับการข้ามพ้นกรอบคิดแบบทวินิยม (dualism) ที่ฝังรากลึกในระบบความคิดมนุษย์

1) สุญญตาการเปิดเผยธรรมชาติของความว่างอย่างปรัชญา แนวคิดเรื่องสุญญตาในบริบทมหายาน มิได้หมายถึงความไม่มีหรือสูญญานิยม (nihilism) หากแต่หมายถึงการปฏิเสธ อัตตลักษณ์อันเที่ยงแท้ ของสรรพสิ่ง (svabhāva) ทุกปรากฏการณ์ล้วนเกิดขึ้นจาก อิทัปปัจจยตา (pratītyasamutpāda) คือการอิงอาศัยกันของเหตุและปัจจัยโดยปราศจากสารัตถะถาวร แนวคิดนี้พัฒนาขึ้นอย่างมีระบบผ่านผลงานของนาการ์จุนา (Nāgārjuna) ซึ่งเสนอว่า “สิ่งใดเกิดจากเหตุปัจจัย สิ่งนั้นย่อมเป็นสุญญะ” (yaḥ pratītyasamutpādaḥ śūnyatām tāṃ pracakṣmahe) สุญญตาจึงมิได้เป็นลักษณะของความสูญเปล่า แต่คือการ เปิดเผยสภาวะของสิ่งทั้งหลายว่าไม่อาจยึดถือได้ว่าเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเด็ดขาด เป็นการรื้อถอนกรอบคิดแบบทวิลักษณ์ เช่น อัตตา อันตา ภายในภายนอก หรือปุถุชน อริยบุคคล ให้เหลือเพียงการรับรู้ปรากฏการณ์ตามจริง อันเป็นจุดตั้งต้นของโพธิปัญญา

2) ปรัชญาปารมิตาปัญญาแห่งการข้ามพ้นและการเข้าถึงสภาวะโพธิ คำว่า “ปรัชญาปารมิตา” (Prajñāpāramitā) หมายถึง “บรมปัญญา” หรือ “ปัญญาที่ข้ามพ้นฝั่งแห่งอวิชชาไปสู่ฝั่งแห่งโพธิ” ซึ่งในแนวคิดมหายานนั้น การบรรลุโพธิหรือความรู้อัจฉริยะ มิใช่ผลของการสั่งสมความรู้หรือความเข้าใจแบบตรรกวิทยาเท่านั้น หากแต่ต้องอาศัย ปัญญาที่สามารถมองเห็นความเป็นสุญญะของสรรพสิ่งได้โดยตรง ซึ่งเป็นปัญญาที่ปลอด

จากความยึดมั่นทั้งในรูปธรรม นามธรรม และมนทัศน์ใด ๆ ปารมิตาในบริบทนี้จึงเป็น การบรรลุสภาวะแห่งจิตที่ปราศจากการแบ่งแยก ไม่ยึดมั่นใน “ความมี” หรือ “ความไม่มี” และไม่ตกอยู่ในกรอบของทวินิยม Conze (1975) ซึ่งว่า ปรัชญาปารมิตาคือการเข้าถึง “ปัญญาที่ว่างจากการยึดมั่นในทวิภาวะ” ซึ่งแสดงให้เห็นชัดในพระสูตรปรัชญาปารมิตา เช่น หฤทัยสูตร (Prajñāpāramitā hṛdaya sūtra) ที่ระบุว่า “รูปไม่ต่างจากความว่าง ความว่างไม่ต่างจากรูป” ข้อความนี้สะท้อนหลักการรื้อถอนการแบ่งแยกระหว่างโลกภายนอกกับภายใน และปฏิเสธความจริงเชิงทวินิยม เพื่อให้เห็นว่าทั้งสรรพสิ่งต่างเป็นเพียงการปรากฏขึ้นของสภาวะที่ไม่อาจชื่อว่า “เป็น” หรือ “ไม่เป็น” ได้อย่างแน่นอน

3) การข้ามพ้นทวินิยม ฐานคิดแห่งมหายาน แนวคิดสัจยุดาและปรัชญาปารมิตาทั้งสองประการนี้ ต่างมีจุดร่วมคือการ ข้ามพ้นทวินิยมทางปรัชญา ซึ่งเป็นรากฐานของความยึดมั่นผิด ๆ และเป็นเงื่อนไขของสังสารวัฏ ทวินิยมในที่นี้หมายถึงการแบ่งแยกระหว่างโลกียะ โลกุตตระ สังสารวัฏ นิพพาน, หรือแม้แต่ปัญญา อวิชชา ซึ่งในทัศนะของมหายาน ล้วนเป็นมายาการที่ปรากฏขึ้นในจิตใจที่ยังมิได้เข้าถึงปัญญาแห่งสัจยุดาอย่างแท้จริง แนวทางการปฏิบัติภาวนาในมหายานจึงไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการละกิเลสในระดับพฤติกรรมเท่านั้น แต่รวมถึง การแปรเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการมองโลก ผ่านการรู้แจ้งในสัจยุดา ซึ่งนำไปสู่การดับทุกข์อย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

กล่าวโดยสรุปแนวคิดเรื่องสัจยุดาและปรัชญาปารมิตาในพุทธศาสนามหายาน มิได้มีสถานะเป็นเพียงแนวคิดอภิปรัชญา แต่เป็นองค์ประกอบหลักในการรื้อถอนความยึดมั่นในกรอบคิดทวินิยม ซึ่งเป็นรากฐานของอวิชชาและทุกข์ การเข้าใจสรรพสิ่งว่า “ว่าง” มิได้หมายถึงการปฏิเสธความมีอยู่ แต่หมายถึง การตระหนักในความไม่เที่ยง ไม่คงที่ และไร้แก่นแท้ของสรรพสิ่งทั้งหมด ซึ่งนำไปสู่ปัญญาแห่งโพธิ์ และเป็นจุดเริ่มต้นของความกรุณาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ดังที่ Conze (1975) ชี้ไว้ การตีความพระสูตรมหายานต้องอยู่บนฐานของการเข้าใจสัจยุดาในฐานะ วิถีแห่งการข้ามพ้น มิใช่แค่ทฤษฎีที่อธิบายโลก แต่คือกระบวนการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากทวินิยมและทุกข์ทั้งปวง

แนวคิดเรื่องศีล สมภาติ ปัญญาในฐานะพื้นฐานร่วมของนิกายเถรวาทและมหายาน

ศีล สมภาติ ปัญญา ถือเป็นแกนหลักและรากฐานสำคัญของการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ทั้งในนิกายเถรวาทและมหายาน ซึ่งทั้งสองนิกายแม้จะมีวิธีปฏิบัติและรูปแบบปฏิบัติธรรมที่แตกต่างกันบ้าง แต่ก็ยึดถือหลักพื้นฐานนี้เป็นจุดร่วมในการฝึกตนเพื่อการพ้นทุกข์

1) ศีล (Sīla) หมายถึง การรักษากาย วาจา และใจให้บริสุทธิ์จากความผิดศีลธรรม เป็นรากฐานแรกของการปฏิบัติธรรม เพราะศีลช่วยสร้างความมั่นคงให้กับผู้ปฏิบัติ ทำให้ไม่ถูกรบกวนจากอกุศลกรรมและไม่สร้างเวรภัยแก่ตนเองและผู้อื่น ในพระไตรปิฎก ศีลถูกเน้นย้ำว่าเป็น "เครื่องรักษาความสงบของสังคม" และเป็นฐานของจิตที่จะ

สามารถพัฒนาไปสู่สมาธิและปัญญาได้ ตัวอย่างคือในชีวิตประจำวัน เช่น การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ พุดเท็จ และประพฤติผิดในกาม เป็นต้น

2) สมาธิ (Samādhi) คือ การรวมจิตใจให้อยู่ในความสงบมั่นคง ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นขั้นตอนที่ช่วยให้จิตนิ่งและมีสมาธิ เพื่อเปิดทางให้ปัญญาเกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน พระพุทธเจ้าทรงสอนวิธีการเจริญสมาธิผ่านการทำสมาธิขั้นต่าง ๆ เช่น อานาปานสติ (การระลึกรู้ลมหายใจ) และวิปัสสนา (การเห็นตามความจริง) สมาธิทำหน้าที่เสมือน “เครื่องมือ” ที่ช่วยให้จิตมีความเข้มแข็งพอที่จะรับรู้และวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้ง

3) ปัญญา (Paññā) คือ ความรู้ความเข้าใจอันลึกซึ้งในธรรมชาติของสิ่งทั้งปวง เช่น ความไม่เที่ยง (อนิจจัง), ความเป็นทุกข์ (ทุกขัง), และความไม่มีตัวตน (อนัตตา) ปัญญาเป็นเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติ เป็นการรู้แจ้งเห็นจริงที่นำไปสู่การดับทุกข์อย่างถาวร ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าทรงเน้นว่า ปัญญาที่เกิดจากสมาธิเป็นปัญญาที่สามารถทำลายกิเลสและความหลงได้อย่างแท้จริง

ด้วยโครงสร้างนี้ คือ สมาธิ และปัญญาจึงเป็นเสมือนกรอบการปฏิบัติที่ครอบคลุมทุกด้าน ตั้งแต่การควบคุมตนเอง การฝึกจิตใจให้สงบ จนถึงการเจริญปัญญาเพื่อการรู้แจ้งอย่างแท้จริง เป็นแนวทางปฏิบัติที่มีความเป็นระบบและสอดคล้องกับคำสอนดั้งเดิมในพระไตรปิฎก

กรอบแนวคิดในการวิจัย

เถรวาท	มหายาน
<ol style="list-style-type: none"> 1. นิพพานส่วนตัว อรหันต์ 2. อริยสัจ 4 มรรค 8 และ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา 3. เคารพครัดตามบาลี 4. เน้นการปฏิบัติส่วนบุคคล 	<ol style="list-style-type: none"> 1. พุทธภาวะ การช่วยสรรพสัตว์ 2. ความว่าง (Śūnyatā) มหาปรัชญา ปารมิตา และ โพธิสัตว์อุทมคติ 3. ยึดหยุ่น ตีความลึกซึ้ง 4. เน้นการช่วยเหลือและพัฒนาสังคม

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์หลักปฏิบัติด้านจริยธรรมในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทและมหายาน
2. เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบรูปแบบการฝึกสมาธิในนิกายเถรวาทและมหายาน

3. เพื่อเปรียบเทียบการตีความพระสูตรและการพัฒนาปัญญาในสองนิกายหลัก
4. เพื่อวิเคราะห์บทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และฆราวาสในแต่ละนิกาย
5. เพื่อเสนอแนะทางการเชื่อมโยงองค์ความรู้และประยุกต์ใช้หลักปฏิบัติของสองนิกายในยุคปัจจุบัน

สมมติฐานการวิจัย

1. หลักการปฏิบัติด้านจริยธรรมสมาธิและปัญญาของพุทธศาสนาในนิกายเถรวาทและมหายานมีแก่นแท้ที่เหมือนกันแต่มีรูปแบบการปฏิบัติและการตีความที่แตกต่างกันตามบริบททางวัฒนธรรมและประเพณี
2. บทบาทของพระสงฆ์และฆราวาสในแต่ละนิกายมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญซึ่งสะท้อนความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนผู้ปฏิบัติ
3. การวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักปฏิบัติของสองนิกายสามารถส่งเสริมและเข้าใจนำไปสู่การพัฒนาปฏิบัติและการเผยแพร่พุทธศาสนาในยุคปัจจุบันได้อย่างสร้างสรรค์

ระเบียบวิธีในการวิจัย

ประเภทการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบหลักปฏิบัติของพระพุทธรศาสนาในสองนิกายหลัก ได้แก่ เถรวาท และมหายาน

ในการศึกษา

ในการศึกษาคือข้อมูลทางวิชาการและคัมภีร์พระไตรปิฎก รวมถึงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนและแนวปฏิบัติของพระพุทธรศาสนาในทั้งสองนิกาย

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างคือเอกสารจำนวน 20 ชิ้นที่ได้รับการคัดเลือกอย่างเป็นระบบ เพื่อครอบคลุมประเด็นหลัก ได้แก่ ด้านจริยธรรม สมาธิ ปัญญา การตีความพระสูตร และบทบาทของพระสงฆ์และฆราวาส

เทคนิคการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ใช้เทคนิคการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกเอกสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับแนวปฏิบัติและหลักคำสอนสำคัญของทั้งสองนิกาย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือหลักคือแบบบันทึกข้อมูล (Data Recording Form) ที่ออกแบบขึ้นเพื่อสกัดสาระสำคัญและข้อมูลเชิงลึกตามกรอบวิเคราะห์เชิงพุทธปรัชญา โดยมีหัวข้อหลักเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับจริยธรรม สมาธิ ปัญญา การตีความพระสูตร และบทบาทของพระสงฆ์และฆราวาส

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาและรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนและแนวปฏิบัติของนิกายเถรวาทและมหายาน
2. คัดเลือกเอกสารตามเกณฑ์ที่กำหนดโดยใช้เทคนิคเจาะจง
3. สกัดข้อมูลและบันทึกสาระสำคัญลงในแบบบันทึกข้อมูล
4. วิเคราะห์เนื้อหาเอกสารตามกรอบวิเคราะห์เชิงพุทธปรัชญา เพื่อระบุความเหมือนและความแตกต่างในหลักปฏิบัติและบทบาททางสังคม

การเก็บข้อมูล

เก็บข้อมูลโดยการอ่านและสกัดสาระสำคัญจากเอกสารและคัมภีร์พระไตรปิฎก รวมทั้งงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยบันทึกข้อมูลลงในแบบบันทึกข้อมูลอย่างละเอียดและเป็นระบบ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อจำแนกหัวข้อสำคัญ สังเคราะห์แนวคิดและเปรียบเทียบเชิงปรัชญา โดยมุ่งเน้นการแยกแยะประเด็นด้านจริยธรรม สมาธิ ปัญญา การตีความพระสูตร และบทบาทของพระสงฆ์และฆราวาสในทั้งสองนิกาย

ผลการวิจัย

วิเคราะห์หลักปฏิบัติด้านจริยธรรมในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทและมหายาน

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบหลักปฏิบัติด้านจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน

ประเด็นการเปรียบเทียบ	นิกายเถรวาท (Theravāda)	นิกายมหายาน (Mahāyāna)
เป้าหมายสูงสุด	บรรลุปะระอรหันต์ (Arahantship)	เป็นพระโพธิสัตว์ (Bodhisattva)
หลักคำสอนพื้นฐาน	อริยสัจ 4, มรรคมีองค์ 8	อริยสัจ 4, มรรคมีองค์ 8
จริยธรรม	เน้นความเคร่งครัดในศีลและการละเว้นบาป	เน้นความเมตตาและสันติภาพต่อสังคม
สมาธิ	ฝึกสมาธิเพื่อการตรัสรู้ส่วนบุคคล	ฝึกสมาธิเพื่อช่วยผู้อื่นให้พ้นทุกข์
การตีความพระสูตร	เน้นความหมายตามตัวอักษรและประเพณีดั้งเดิม	เน้นการตีความเชิงสัญลักษณ์และนามธรรม
บทบาทพระสงฆ์	ปลีกวิเวกเน้นปฏิบัติธรรม	มีบทบาทในชุมชนและการเผยแผ่
บทบาทฆราวาส	สนับสนุนพระสงฆ์และปฏิบัติตามคำสอน	มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาและสังคม

จากตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์พบว่า ทั้งสองนิกายมีหลักปฏิบัติด้านจริยธรรมที่ยึดถืออริยสัจ 4 และ มรรคมีองค์ 8 เป็นรากฐานเดียวกัน แม้ว่าจะมีความแตกต่างในรายละเอียดบางประการ เช่น นิกายเถรวาทเน้นการรักษาศีลอย่างเคร่งครัดเพื่อบรรลุอรหันต์ ส่วนมหายานมีการตีความศีลในแง่ของความเมตตากรุณาต่อสรรพชีวิตมากขึ้น แต่โดยรวมแล้วยังคงมุ่งสู่ความบริสุทธิ์ของจิตใจและการลดละกิเลสเหมือนกัน

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบรูปแบบการฝึกสมาธิในนิกายเถรวาทและมหายาน

หัวข้อ	นิกายเถรวาท (Theravāda)	นิกายมหายาน (Mahāyāna)
จุดเน้นหลัก	วิปัสสนาภาวนา	สมาธิร่วมกับการพัฒนาปัญญา
ลักษณะการฝึก	เน้นเจาะลึกสติปัญญา 4 และการรู้เท่าทันทุกข์ในปัจจุบัน	การฝึกสมาธิแบบเมตตาภาวนา และวิปัสสนาเชิงปรัชญา
เป้าหมาย	ตระหนักรู้ในความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง และดับทุกข์	การพัฒนาปัญญาให้กว้างขวางและลึกซึ้ง พร้อมเมตตาและความกรุณา

ตัวอย่างการฝึก	สติปัฏฐาน 4 กาย เวทนา จิต ธรรม	สมาธิเมตตา วิปัสสนาปรัชญา
วิธีการ	การเจริญสติและปัญญาผ่านการสังเกตอย่างละเอียด	การเจริญเมตตาและใช้หลักปรัชญาช่วยให้ปัญญาเจริญรุ่งเรือง

จากตารางที่ 2 พบว่าการฝึกสมาธิในนิกายเถรวาทมุ่งเน้นที่สมาธิภาวนาแบบวิปัสสนา โดยการเจาะลึกสติปัฏฐาน 4 และการรู้เท่าทันทุกข์ในปัจจุบัน ขณะที่มหายานเน้นสมาธิแบบมีการพัฒนาปัญญาไปด้วย เช่น การฝึกสมาธิในรูปแบบของเมตตาภาวนาและการใช้การเจริญวิปัสสนาในเชิงปรัชญาเพื่อพัฒนาปัญญาให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบการตีความพระสูตรและการพัฒนาปัญญาในนิกายเถรวาทและมหายาน

หัวข้อ	นิกายเถรวาท (Theravāda)	นิกายมหายาน (Mahāyāna)
การตีความพระสูตร	เน้นตีความในเชิงปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ส่วนบุคคล	ตีความพระสูตรอย่างกว้างขวางเพื่อช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์
เป้าหมายสูงสุด	การหลุดพ้นส่วนตัว (พระอรหันต์)	การตรัสรู้พร้อมช่วยสรรพสัตว์ให้หลุดพ้น
การพัฒนาปัญญา	เน้นปัญญาเพื่อการรู้แจ้งดับทุกข์ส่วนบุคคล	เน้นพัฒนาปัญญาควบคู่กับความเมตตาและกรุณาต่อผู้อื่น
ลักษณะการฝึกปัญญา	การฝึกฝนด้วยการเจริญวิปัสสนาและปฏิบัติธรรมเพื่อละทิ้งกิเลส	การฝึกปัญญาผ่านการศึกษาและปฏิบัติที่ผสมผสานปรัชญาและจริยธรรม การฝึกโพธิสัตว์ธรรม
บทบาทของพระสูตร	เป็นคู่มือการปฏิบัติเพื่อละทิ้งทุกข์และกิเลส	เป็นแนวทางสอนเพื่อสร้างปัญญาและเมตตาที่ช่วยให้ทุกชีวิตพ้นทุกข์

จากตารางที่ 3 พบว่าบทบาทของพระสงฆ์ในเถรวาทมีลักษณะเข้มงวดและเน้นการปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด ในขณะที่บทบาทของฆราวาสมักเป็นผู้สนับสนุนทางวัตถุและปฏิบัติธรรมตามแบบพระสงฆ์ ส่วนในมหายานบทบาทพระสงฆ์มีความยืดหยุ่นมากขึ้น และมีการร่วมมือกับฆราวาสอย่างใกล้ชิดในกิจกรรมทางศาสนาและสังคม ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่เปิดกว้างและการมีส่วนร่วมของชุมชนในเชิงบวก

ตารางที่ 4 วิเคราะห์บทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และฆราวาสในนิกายเถรวาทและมหายาน

หัวข้อ	นิกายเถรวาท (Theravāda)	นิกายมหายาน (Mahāyāna)
บทบาทพระสงฆ์	เข้มงวด เน้นการปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด	มีความยืดหยุ่น เปิดรับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมหลากหลาย
บทบาทฆราวาส	ผู้สนับสนุนทางวัตถุ เช่น บริจาคอาหารและทรัพย์สิน และปฏิบัติตามแบบพระสงฆ์	มีบทบาทร่วมมือกับพระสงฆ์อย่างใกล้ชิดในกิจกรรมทางศาสนาและสังคม
ความสัมพันธ์ระหว่างพระ-ฆราวาส	มีความเป็นทางการและแยกบทบาทชัดเจน	มีความเปิดกว้าง มีการมีส่วนร่วมของชุมชนในระดับสูง
กิจกรรมร่วมกัน	จำกัดในพิธีกรรมและการสนับสนุนทางวัตถุ	ร่วมมือกันในกิจกรรมทางศาสนา การศึกษา และสังคม
ลักษณะชุมชน	เน้นบทบาทพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางและฆราวาสสนับสนุน	ชุมชนมีส่วนร่วมแบบองค์รวม พระสงฆ์และฆราวาสทำงานร่วมกัน

จากตารางที่ 4 พบว่าบทบาทของพระสงฆ์ในเถรวาทมีลักษณะเข้มงวดและเน้นการปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด ในขณะที่บทบาทของฆราวาสมักเป็นผู้สนับสนุนทางวัตถุและปฏิบัติตามแบบพระสงฆ์ ส่วนในมหายานบทบาทพระสงฆ์มีความยืดหยุ่นมากขึ้น และมีการร่วมมือกับฆราวาสอย่างใกล้ชิดในกิจกรรมทางศาสนาและสังคม ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่เปิดกว้างและการมีส่วนร่วมของชุมชนในเชิงบวก

ตารางที่ 5 การเชื่อมโยงองค์ความรู้และประยุกต์ใช้หลักปฏิบัติของสองนิกายในยุคปัจจุบัน

ประเด็น	นิกายเถรวาท (Theravāda)	นิกายมหายาน (Mahāyāna)	แนวทางการเชื่อมโยงและประยุกต์ใช้
เป้าหมายสูงสุด	นิพพาน (การหลุดพ้นส่วนบุคคล)	พระโพธิสัตว์ (ช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์)	ผสมผสานการพัฒนาตนเองและการช่วยผู้อื่นในสังคม
หลักปฏิบัติสำคัญ	วิปัสสนา (สมาธิและการเจริญสติ)	เมตตาและโพธิสัตว์ (ความกรุณาและการเสียสละ)	ใช้วิปัสสนาเป็นพื้นฐาน ความตื่นรู้ ร่วมกับการ

ประเด็น	นิกายเถรวาท (Theravāda)	นิกายมหายาน (Mahayāna)	แนวทางการเชื่อมโยง และประยุกต์ใช้
			ปลูกฝังเมตตาและความ กรุณา
จุดเด่นเชิงปฏิบัติ	การฝึกสมาธิเข้มข้นเน้น การรู้แจ้งภายใน	การสร้างแรงบันดาลใจ ด้วยเรื่องราวโพธิสัตว์	ใช้สมาธิเพื่อเพิ่มความ เข้มแข็งทางจิตใจควบคู่ กับแรงบันดาลใจจาก โพธิสัตว์
การพัฒนาทางจริยธรรม	ศีลและความรับผิดชอบ ต่อตนเอง	การเสียสละเพื่อผู้อื่นและ สังคม	รักษาศีลพร้อมส่งเสริม การทำความดีเพื่อสังคม
การประยุกต์ใช้ในยุค ปัจจุบัน	การฝึกจิตเพื่อลด ความเครียดและสร้างสติ	การส่งเสริมความกรุณา และการทำงานเพื่อสังคม	สร้างโปรแกรมฝึกจิตที่ รวมสมาธิและเมตตา เช่น Mindfulness-Based Compassion Training

จากตารางที่ 5 ผลการวิจัยชี้ให้เห็นถึงศักยภาพในการเชื่อมโยงองค์ความรู้ของนิกายเถรวาทและมหายาน เพื่อส่งเสริมการพัฒนาทางจริยธรรม สมาธิ และปัญญาในยุคปัจจุบัน โดยการนำจุดแข็งของแต่ละนิกายมา ประยุกต์ใช้ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ เช่น การนำแนวคิดโพธิสัตว์ของมหายานมาสอดคล้องกับการฝึก กิปปัสสนา ของเถรวาท เพื่อสร้างสังคมที่มีความเมตตาและตื่นรู้ทางจิตวิญญาณอย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท และมหายาน ซึ่งผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยและแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเดิมในหลายด้าน

การวิเคราะห์หลักปฏิบัติด้านจริยธรรม

จากการศึกษาพบว่าหลักปฏิบัติด้านจริยธรรมในนิกายเถรวาทและมหายานมีความสอดคล้องกันในเรื่องของการยึดมั่นในศีลและความมีเมตตาเป็นรากฐานสำคัญ แม้ว่ารูปแบบและการเน้นย้ำในรายละเอียดของศีลจะมีความแตกต่างกันตามลักษณะเฉพาะของแต่ละนิกาย แต่เป้าหมายสูงสุดยังคงเหมือนกันคือการบ่มเพาะจิตใจให้บริสุทธิ์ และลดละความทุกข์ ในนิกายเถรวาท การรักษาศีล 227 ข้อสำหรับพระภิกษุถือเป็นแนวทางหลักที่เน้นการควบคุม

กาย วาจา และจิตใจอย่างเคร่งครัด เพื่อสร้างความบริสุทธิ์และความสมาธิในจิตใจ ส่วนในมหายาน การปฏิบัติด้านศีลจะเน้นบทบาทของศีลในฐานะเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติเกิดปัญญาและความเมตตา พร้อมทั้งเป็นหนทางสู่การปลดปล่อยจากวัฏจักรแห่งทุกข์ โดยมีมีการผสมผสานแนวทางปฏิบัติด้านสมาธิและปัญญาาร่วมด้วย (Gethin, 1998; Harvey, 2013) งานวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Analayo (2010) ที่เสนอว่าแม้จะมีความแตกต่างทางพิธีกรรมและรูปแบบการปฏิบัติในแต่ละนิกาย แต่พื้นฐานของจริยธรรมในทั้งสองนิกายมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือการพัฒนาความบริสุทธิ์ของจิตใจ การลดละกิเลส และการบรรลุถึงความสงบสุขภายใน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นหนึ่งเดียวในแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาในแง่ของการดำเนินชีวิตอย่างมีจริยธรรมและเมตตาต่อผู้อื่น

การศึกษาและเปรียบเทียบรูปแบบการฝึกสมาธิ

ในด้านการฝึกสมาธิ นิกายเถรวาทและมหายานมีวิธีการและจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ แต่ทั้งสองนิกายต่างก็มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาจิตใจและการบรรลุธรรมของผู้ปฏิบัติ

1. นิกายเถรวาท นิกายเถรวาทเน้นการฝึกสมาธิวิปัสสนา (Vipassana Meditation) อย่างเข้มข้น ซึ่งเป็นการพัฒนาสติและปัญญาอย่างละเอียด เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถเห็นความจริงแท้ของสังขารและสภาวะจิตใจอย่างชัดเจน โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการรู้แจ้ง (Nibbana) ผ่านการเข้าใจธรรมชาติของทุกข์ อนิจจัง และอนัตตา การฝึกสมาธิในนิกายเถรวาทจึงมุ่งเน้นที่การตระหนักรู้ในปัจจุบันขณะ (mindfulness) และการเจริญวิปัสสนา เพื่อให้เกิดปัญญาที่ลึกซึ้ง (Williams, 2009) นอกจากนี้การฝึกสมาธิแบบเถรวาทมักเน้นการนั่งสมาธิแบบนิ่งและใช้วิธีการสังเกตลมหายใจหรือสภาวะภายในร่างกายเพื่อทำความเข้าใจความไม่เที่ยงและความไม่ยั่งยืนของสิ่งต่าง ๆ

2. นิกายมหายาน ในทางตรงกันข้าม นิกายมหายานจะเน้นการฝึกสมาธิที่ผสมผสานระหว่างการพัฒนาจิตตานุภาพ (mental powers) และการเจริญเมตตา กรุณา (loving-kindness and compassion) รวมถึงการพัฒนาปัญญาในลักษณะที่เป็นองค์รวม เช่น สมาธิจิตที่มีลักษณะสว่างไสว (Luminous Mind) และการทำสมาธิแบบเจโตวิมุติ (wisdom meditation) ที่ช่วยเสริมสร้างปัญญาและความเมตตาไปพร้อมกัน (Wallace, 2006) รูปแบบการฝึกสมาธิในมหายานจึงมีความหลากหลายและครอบคลุมมากกว่านิกายเถรวาท โดยอาจใช้เทคนิคต่าง ๆ เช่น การใช้ภาพจิต (visualization), การสวดมนต์ หรือการฝึกสมาธิเพื่อบรรลุสภาพจิตที่บริสุทธิ์และกว้างขวาง ซึ่งช่วยให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงธรรมชาติที่แท้จริงของสรรพสิ่งในมิติที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

งานวิจัยของ Sharf (2014) ได้ชี้ให้เห็นว่ารูปแบบการฝึกสมาธิของสองนิกายนี้มีทั้งความแตกต่างและความเสริมซึ่งกันและกัน นิกายเถรวาทเน้นการฝึกสมาธิที่เน้นปัญญาและความเข้าใจในสภาวะธรรมชาติของสังขารอย่างตรงไปตรงมา ขณะที่มหายานเน้นการฝึกสมาธิที่ครอบคลุมทั้งปัญญาและเมตตา เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้ง

จิตใจและพฤติกรรมในเชิงบวก รูปแบบการฝึกสมาธิของมหายานจึงดูมีมิติทางจิตวิญญาณที่กว้างขวางและหลากหลายมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ ทั้งสองนิกายจึงไม่ใช่คู่แข่ง แต่เป็นสองเส้นทางที่สามารถเสริมสร้างกันและกันในกระบวนการบรรลุธรรม เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถเลือกวิธีการที่เหมาะสมกับตัวเองและเข้าถึงความสงบและปัญญาในรูปแบบที่แตกต่างกันแต่มีเป้าหมายร่วมกันคือการหลุดพ้นจากทุกข์

การเปรียบเทียบการตีความพระสูตรและการพัฒนาปัญญา

การตีความพระสูตรในเถรวาทและมหายานสะท้อนถึงวิถีคิดและวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันซึ่งมีรากฐานมาจากความเข้าใจต่อคำสอนของพระพุทธเจ้า เถรวาทมีแนวโน้มที่จะยึดมั่นในความหมายดั้งเดิมของพระสูตร โดยเน้นการรักษาคำสอนที่ชัดเจนและตรงไปตรงมาเพื่อให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงการรู้แจ้งตามสภาพจริงของโลกตามอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นแก่นหลักของการปฏิบัติในเถรวาท ดังนั้นการตีความในเถรวาทจึงเป็นการเน้นที่ความเป็นจริงที่ประจักษ์และประสบการณ์ตรง (direct experience) ของการดับทุกข์ ผ่านการปฏิบัติสมาธิและสติปัญญา

ในทางกลับกัน มหายนามีแนวทางการตีความพระสูตรในเชิงสัญลักษณ์และการขยายความหมายให้มีมิติทางปรัชญาและจิตวิญญาณที่ลึกซึ้งขึ้น เช่น การใช้แนวคิดเรื่อง “ว่าง” (śūnyatā) ซึ่งไม่ใช่เพียงการไม่อยู่จริงตามตัวตน แต่เป็นการเข้าใจว่าไม่มีสิ่งใดมีตัวตนถาวรแยกขาดจากกัน มหายนานี้จึงเน้นการพัฒนาปัญญาแบบพุทธปรัชญา ที่มองเห็นความสัมพันธ์อันลึกซึ้งและความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง ส่งผลให้การปฏิบัติในมหายานมักมีเป้าหมายเพื่อบรรลุ “โพธิญาณ” หรือปัญญาที่ตื่นรู้ในระดับสูงกว่าการดับทุกข์เฉพาะตน

ในแง่ของการพัฒนาปัญญา เถรวาทจะเน้นที่ปัญญาเฉพาะในการเข้าใจความจริงตามอริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เพื่อให้สามารถดับทุกข์และบรรลุนิพพานได้โดยตรง ขณะที่มหายานเน้นการพัฒนาปัญญาในเชิงลึกทางปรัชญา ซึ่งรวมถึงการเห็นความว่างและความไม่มีตัวตนของสรรพสิ่ง ส่งผลให้มีการพัฒนาปัญญาที่เป็นรูปแบบของ “ปัญญาสูงสุด” ที่นำไปสู่การปลดปล่อยที่ไม่เพียงแต่สำหรับตนเอง แต่รวมถึงสรรพสัตว์ทั้งปวงด้วย ผลการศึกษาและการเปรียบเทียบนี้ชี้ให้เห็นว่า แม้เถรวาทและมหายานจะมีวิธีการตีความพระสูตรและการพัฒนาปัญญาที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน แต่ทั้งสองนิกายยังคงรักษาแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาไว้ คือการลดละความทุกข์และการพัฒนาจิตใจให้มีความรู้แจ้งและเมตตา ซึ่งทำให้ทั้งสองนิกายมีเส้นทางปฏิบัติและเป้าหมายที่หลากหลายแต่ยังคงสอดคล้องและส่งเสริมกันในภาพรวมของพุทธศาสนา

บทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และฆราวาส

บทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และฆราวาสในพระพุทธศาสนา มีลักษณะที่สะท้อนถึงโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันในแต่ละนิกาย โดยในเถรวาท พระสงฆ์จะมีบทบาทเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณหลัก เป็นผู้ปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดและเป็นครูผู้สั่งสอนหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ขณะที่ฆราวาสจะทำหน้าที่

สนับสนุนพระสงฆ์ในด้านวัตถุ เช่น การถวายปัจจัยและอุปกรณ์ในการดำรงชีวิต เพื่อให้พระสงฆ์สามารถมุ่งมั่นในการปฏิบัติธรรมได้อย่างเต็มที่ ความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายนี้จึงมีลักษณะเป็นทางการและมีกรอบปฏิบัติที่ชัดเจน กล่าวคือพระสงฆ์เป็นผู้ให้คำสอนและนำทางทางจิตวิญญาณ ขณะที่ฆราวาสเป็นผู้ถวายความเคารพและช่วยสนับสนุนในการปฏิบัติธรรม ในทางตรงกันข้าม มหายานมีการขยายบทบาทของฆราวาสให้มีความสำคัญและหลากหลายมากขึ้น โดยเน้นบทบาทของฆราวาสในฐานะผู้ปฏิบัติธรรมที่เข้มแข็งและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาอย่างแข็งขัน ทั้งในการปฏิบัติธรรมส่วนตัวและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคม บทบาทของฆราวาสในมหายานจึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการสนับสนุนทางวัตถุ แต่ยังรวมถึงการมีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมและการสืบทอดคำสอนให้กว้างขวางในวงสังคม การวิเคราะห์บทบาทและความสัมพันธ์นี้สะท้อนถึงการปรับตัวและความแตกต่างของพระพุทธศาสนาในแต่ละบริบท โดย Tiyavanich (1997) ได้ชี้ให้เห็นว่า บทบาททางสังคมและวัฒนธรรมของพระสงฆ์และฆราวาสในแต่ละนิกาย ไม่เพียงแต่สะท้อนถึงกรอบทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังสะท้อนความสัมพันธ์ทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่พระพุทธศาสนาได้เข้าไปมีบทบาทอย่างลึกซึ้ง ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และฆราวาสจึงเป็นภาพสะท้อนของระบบคุณค่าและบทบาททางสังคมที่พระพุทธศาสนาได้สร้างและพัฒนาในแต่ละยุคสมัยและภูมิภาค

ข้อเสนอแนะทางการเชื่อมโยงองค์ความรู้และการประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบัน

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นถึงความเป็นไปได้ในการผสมผสานแนวทางปฏิบัติจากทั้งสองนิกายเพื่อสร้างแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมกับบริบทยุคใหม่ โดยเฉพาะในเรื่องการพัฒนาจริยธรรม สมาธิ และปัญญาที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในสังคมสมัยใหม่ (Keown, 2013) การศึกษาแนะนำให้มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างนิกายทั้งสองอย่างจริงจัง เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจข้ามนิกายและการประยุกต์ใช้ที่สร้างสรรค์และยั่งยืน ในยุคปัจจุบันที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อน การเชื่อมโยงองค์ความรู้จากนิกายต่าง ๆ สามารถช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการตอบสนองต่อปัญหาสังคมที่หลากหลาย เช่น ความเครียดจากชีวิตในเมืองใหญ่ ความขัดแย้งทางสังคม และการเสื่อมโทรมของค่านิยมทางจริยธรรม การประยุกต์ใช้แนวทางปฏิบัติที่หลากหลายจะช่วยให้เกิดมุมมองที่ครบถ้วนและหลากหลายมากขึ้น นอกจากนี้ การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น แพลตฟอร์มดิจิทัลและสื่อสังคมออนไลน์ สามารถช่วยในการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างนิกายได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็ว การสร้างพื้นที่เสวนาและการเรียนรู้ร่วมกันในรูปแบบออนไลน์จึงเป็นช่องทางที่สำคัญในการพัฒนาความร่วมมือและสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งมากขึ้น สุดท้ายนี้ การนำแนวทางปฏิบัติที่ผสมผสานกันไปใช้ในองค์กร ภาคธุรกิจ และชุมชน จะช่วยสร้างวัฒนธรรมการทำงานและการอยู่ร่วมกันที่มีความเคารพ ความรับผิดชอบ และมีจิตสำนึกต่อส่วนรวมมากขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างสังคมที่สงบสุขและยั่งยืนในระยะยาว

จากการศึกษาและอภิปรายผลพบว่า แม้พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทและมหายานจะมีความแตกต่างกันในด้านเป้าหมาย วิธีการปฏิบัติ และบทบาททางสังคม แต่ทั้งสองนิกายยังคงยึดหลักคำสอนพื้นฐานร่วมกัน เช่น อริยสัจ 4 และมรรคมืองค์ 8 การเปรียบเทียบหลักจริยธรรม รูปแบบสมาธิ การตีความพระสูตร และบทบาทของพระสงฆ์กับฆราวาส แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายเชิงวัฒนธรรมและปรัชญาที่สามารถส่งเสริมกันได้ ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นถึงศักยภาพในการเชื่อมโยงองค์ความรู้ของทั้งสองนิกาย เพื่อประยุกต์ใช้ในบริบทของโลกปัจจุบันอย่างสร้างสรรค์ โดยการนำจุดแข็งของแต่ละนิกายมารวมกันอาจนำไปสู่การพัฒนาพุทธศาสนาทั้งในด้านปฏิบัติและสังคมให้ตอบสนองต่อความต้องการของผู้คนยุคใหม่ได้ดียิ่งขึ้น

สรุป

งานวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์และเปรียบเทียบหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาในสองนิกายหลัก คือ เถรวาท และมหายาน โดยเน้นการทำความเข้าใจความเหมือนและความแตกต่างในด้านจริยธรรม สมาธิ ปัญญา การตีความพระสูตร รวมถึงบทบาทของพระสงฆ์และฆราวาส การวิจัยเป็นเชิงคุณภาพ ใช้วิธีวิเคราะห์เอกสารจากพระไตรปิฎก และงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง คัดเลือกเอกสารจำนวน 20 ชิ้นเป็นกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้แบบบันทึกข้อมูลและวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพุทธปรัชญา

ผลการวิจัยพบว่า แม้เถรวาทและมหายานมีเป้าหมายสูงสุดแตกต่างกัน เช่น เถรวาทมุ่งสู่พระอรหันต์ ส่วนมหายานเน้นพระโพธิสัตว์ แต่ทั้งสองนิกายยังคงมีรากฐานคำสอนบนอริยสัจ 4 และมรรคมืองค์ 8 ร่วมกัน ความแตกต่างในรูปแบบปฏิบัติและบทบาททางสังคมสะท้อนถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการปรับตัวของพระพุทธศาสนาในแต่ละบริบท ผลการวิจัยชี้ให้เห็นโอกาสในการเชื่อมโยงความรู้ทั้งสองนิกายเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจเชิงลึก และนำไปประยุกต์ใช้พัฒนาพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน งานวิจัยนี้จึงมีประโยชน์เชิงวิชาการในการทำความเข้าใจความหลากหลายและความสัมพันธ์ระหว่างนิกายหลักของพระพุทธศาสนา พร้อมเป็นแนวทางในการพัฒนาศาสตร์และการปฏิบัติในโลกสมัยใหม่ได้อย่างมีคุณค่าและเป็นระบบ

ข้อเสนอแนะ

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

1. แก่นแท้ของพุทธศาสนาแม้ต่างแนวทาง แต่ยึดหลักเดียวกัน: งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า แม้เถรวาทและมหายานจะมีแนวปฏิบัติและเป้าหมายที่แตกต่างกัน แต่ยังยึดหลักอริยสัจ 4 และมรรคมืองค์ 8 เป็นรากฐานร่วมกัน จึงสามารถเชื่อมโยงความรู้ระหว่างกันได้อย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์

2. ความหลากหลายของพุทธศาสนาเป็นจุดแข็ง ไม่ใช่ความขัดแย้ง: การศึกษาความแตกต่างในบทบาทของพระสงฆ์และฆราวาสในแต่ละนิกาย ทำให้เข้าใจว่าพุทธศาสนาได้ปรับตัวตามบริบททางวัฒนธรรมและสังคมได้อย่างยืดหยุ่น ซึ่งควรถูกมองว่าเป็นจุดแข็งในการเผยแผ่พระธรรมคำสอนในโลกยุคใหม่

ข้อเสนอแนะต่อสาธารณะ

1. ส่งเสริมการเรียนรู้แบบเปรียบเทียบระหว่างนิกาย: ควรมีการจัดกิจกรรมทางวิชาการ เช่น เสวนา อบรม หรือหลักสูตรที่เน้นการเปรียบเทียบหลักคำสอนและแนวปฏิบัติของนิกายเถรวาทและมหายาน เพื่อส่งเสริมความเข้าใจร่วมกัน และลดอคติทางนิกายที่อาจเกิดขึ้น

2. พัฒนาสื่อการเรียนการสอนด้านพระพุทธศาสนา: หน่วยงานด้านการศึกษาและศาสนาควรผลิตสื่อที่อธิบายความเหมือนและความต่างของทั้งสองนิกายอย่างเป็นระบบและเข้าใจง่าย เพื่อส่งเสริมการศึกษาพุทธศาสนาในมิติที่หลากหลายมากขึ้น

3. สนับสนุนการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา: ควรมีการสนับสนุนโครงการแลกเปลี่ยนพระสงฆ์ นักวิชาการ หรือฆราวาสผู้สนใจระหว่างประเทศหรือนิกาย เพื่อเปิดโอกาสในการเรียนรู้ร่วมกันและเสริมสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ขยายขอบเขตการวิจัยไปยังนิกายย่อยหรือแนวปฏิบัติร่วมสมัย: ควรศึกษานิกายย่อย เช่น เซ็น วัชรยาน หรือแนวปฏิบัติใหม่ในยุคดิจิทัล เพื่อให้เข้าใจพัฒนาการและแนวโน้มของพุทธศาสนาในระดับโลก

2. ใช้วิธีวิจัยเชิงภาคสนามร่วมด้วย: การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ นักวิชาการ หรือฆราวาสในแต่ละนิกาย จะช่วยเพิ่มมิติของข้อมูลและความเข้าใจในบริบทจริงของการปฏิบัติ

3. เปรียบเทียบผลกระทบเชิงสังคมของแนวปฏิบัติแต่ละนิกาย: ควรมีการศึกษาว่าแนวปฏิบัติของแต่ละนิกายมีผลอย่างไรต่อการพัฒนาจิตใจ ชุมชน หรือสังคมในแต่ละพื้นที่ เพื่อประเมินคุณค่าในเชิงปฏิบัติอย่างรอบด้าน

เอกสารอ้างอิง

พระไตรปิฎกฉบับหลวง (แปล). (ม.ป.ป.). *พระสุตตันตปิฎก*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

Analayo, B. (2010). *Perspectives on Satipatthāna*. Windhorse Publications.

Conze, E. (1975). *Buddhist wisdom books: Containing the Diamond Sutra and the Heart Sutra*. George Allen & Unwin.

Conze, E. (1975). *The perfection of wisdom in eight thousand lines & its verse summary*. Four Seasons Foundation.

Gethin, R. (1998). *The foundations of Buddhism*. Oxford University Press.

Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices (2nd ed.)*. Cambridge University Press.

Keown, D. (2013). *Buddhism: A very short introduction (2nd ed.)*. Oxford University Press.

Rahula, W. (1974). *What the Buddha taught (Revised ed.)*. Grove Press.

Sharf, R. H. (2014). Mindfulness and mindlessness in early Chan. *Philosophy East and West*, 64(4), 933–964.

Tiyavanich, K. (1997). *Forest recollections: Wandering monks in twentieth-century Thailand*. University of Hawaii Press.

Wallace, B. A. (2006). *The attention revolution: Unlocking the power of the focused mind*. Wisdom Publications.

Williams, P. (2009). *Mahayana Buddhism: The doctrinal foundations (2nd ed.)*. Routledge.